

УДК 159.953.5

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У XXI СТОЛІТТІ

Е. О. Помиткін

ORCID 0000-0001-8416-7067

Л. В. Помиткіна

ORCID 0000-0002-2148-9728

Актуалізується проблема розробки психолого-педагогічного супроводу духовно-культурного виховання особистості у XXI столітті. Акцентується увага на тому, що вслід за епохою домінантності інтелектуального розвитку людства настає час розвитку свідомості, духовно-культурних цінностей. Відповідні зміни мають відбутися у сфері освіти, у процесі навчання та виховання молоді. Орієнтиром виховного процесу, спрямованого на духовно-культурний розвиток молоді, має стати психологічна модель особистості з високим духовним потенціалом. Представлена психологічна модель розроблялася шляхом виокремлення та узагальнення психологічних якостей духовних подвижників різних часів і народів. До її складу включено 125 психологічних якостей, що найбільш виразно проявляються у спілкуванні, спрямованості, характері, самосвідомості, духовному досвіді. Використання моделі на практиці дозволяє педагогам, психологам і батькам більш усвідомлено та цілеспрямовано здійснювати виховний вплив на дітей. Особливі вимоги також висуваються до змісту освіти та виховання у XXI столітті. Передусім, програми навчання мають бути доповнені предметами, що розкривають внутрішній світ самої людини, її потреби, емоції, почуття, волю, цінності та смисли життя. У доступній формі цей зміст має сприяти розкриттю духовного потенціалу учнів та готувати їх до самореалізації у сімейній і професійній сферах. Наведені авторські психолого-педагогічні засоби спрямовані на духовно-культурне виховання особистості на різних вікових етапах. Серед них – апробовані спецкурси, програми та проекти духовної самореалізації дітей і молоді. Їх реалізація на практиці залежить від особистості педагога та рівня інноваційності його професійної підготовки. Перспективною залишається проблема спеціальної підготовки

педагогічного персоналу до духовно-культурного виховання особистості.

Ключові слова: *духовний потенціал, культура, психологічна модель особистості, особистісні якості, духовно-культурне виховання.*

Одним з головних здобутків людства у XXI столітті є усвідомлення того, що за епохою інтелектуалізації настає епоха духовно-культурного розвитку людини. У світі, де одночасно триває близько 50 військових конфліктів, все ціннішими стають не знання, а духовно-культурні цінності взаєморозуміння, поваги та любові. Зважаючи на це, головним завданням освіти є не наповнення голови учня знаннями до виникнення перевтомлення, відрази та ненависті до процесу навчання, а духовно-культурне виховання, яке передбачає залучення особистості до найкращих ціннісних здобутків людства у сферах науки, мистецтва, філософської думки та релігії.

Успішність духовно-культурного виховання особистості вимагає розробки та впровадження психологічного супроводу і, зокрема, психологічної моделі особистості з високим духовним потенціалом як орієнтира виховного процесу. Основою розробленої моделі стала психологічна структура особистості, що включає психосоціальний, генетичний та діяльнісний вимір, розроблена професором В. В. Рибалкою (2009). До неї входять такі підструктури, як спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелект та психофізіологія. Для створення психологічної моделі особистості з високим духовним потенціалом ці базові підструктури мають бути наповнені особливим ціннісним і смислотворювальним змістом Краси, Добра та Істини (Платон).

Як саме цей зміст має відзеркалюватися у кожній з наведених підструктур? Для відповіді на це запитання було здійснено аналіз життєвого шляху тих представників людства, які в різні історичні епохи досягали духовних вершин, ставали духовними подвижниками, Вчителями людства. Дослідження життєвих шляхів видатних духовних постатей здійснювалося на основі біографічного методу з акцентом на ті події життя, які сприяли духовному розвитку особистості, складала у часі причинно-наслідкові зв'язки.

На думку К. Роджерса (1994), до духовних особистостей слід віднести таких, як Тейяр де Шарден, Микола Реріх, Сальвадор Далі. Мікаель Айванхов звертає увагу на духовну спадщину таких керманічів людства, як Ісус Христос, Мойсей, Платон, Піфагор, Гермес Трисмегіст, Орфей, Заратустра, Лао-Цзи, Крішна, Будда, Рама (Неаполитанський та Матвеев,

2002). До цього списку Ш. Амонашвілі додає також Сергія Радонежського та Януша Корчака (Амонашвілі, 2003).

У процесі створення моделі до основних психологічних критеріїв, яким мають відповідати духовні подвижники, було віднесено: прагнення до реалізації у власному житті ідеалів Краси, Добра та Істини; єдність прагнень, поведінки та духовно спрямованої діяльності, що проявляється в життєвих виборах і вчинках; наявність філософського вчення, настанов, що передавалися усно чи письмово, та учнів, послідовників.

За висунутими критеріями було складено список, до якого увійшли: Рам, Крішна, Мойсей, Орфей, Піфагор, Будда, Платон, Ісус Христос, Сергій Радонежський, Григорій Сковорода, О. Реріх та М. Реріх, П. К. Іванов, Мати Тереза. Біографії цих особистостей було детально проаналізовано та узагальнено у змісті навчального посібника «12 шляхів духовності» (Помыткін, 2007). Крім того, було проаналізовано життєві шляхи старця Силувана, князя Святослава (чернігівського), Жанни Д'арк, Джордано Бруно, Якова Беме, Рамакрішні, Володимира Вернадського, Януша Корчака, Сальвадора Далі та ін.

У процесі біографічного аналізу особлива увага приділялася виділенню в текстах певних одиниць змісту, зокрема: подій раннього дитинства, факторів, що сприяли духовному становленню; особливостей духовного розвитку на різних етапах життя; мотивів духовних вчинків та поведінки; ставлення до себе та оточуючих; особистісних змін, що пов'язані з процесом духовного розвитку; перебіг переживань та емоційних станів; особливостей духовної самореалізації; ставлення до смерті.

Отримана в результаті аналізу та узагальнення модель подана у таблиці 1. Її утворюють 125 якостей особистості з високим духовним потенціалом, які складають зміст структури особистості та найбільш виразно проявляються у спілкуванні, спрямованості, характері, самосвідомості, духовному досвіді.

Як видно з таблиці 1, духовний потенціал накладає відбиток на всі підструктури особистості та детермінує духовно спрямовані вчинки, поведінку і діяльність людини. Користуючись на практиці наведеною моделлю особистості з високим духовним потенціалом, психолого-педагогічний персонал може більш усвідомлено та цілеспрямовано здійснювати виховний вплив на учнів.

Для духовного зростання молоді необхідними є розробка та впровадження в систему національної освіти практичних психолого-педагогічних засобів. Вони мають ґрунтуватися на природних потребах і закономірностях духовного розвитку особистості, враховувати фактори, що

Таблиця 1

Психологічна модель особистості з високим духовним потенціалом

Потребово-мотиваційний компонент діяльності	Інформаційно-пізнавальний компонент (прийом, пошук, переробка інформації)	Цілеутворюючий компонент (прийняття рішення)	Результативний компонент (виконання рішення, досягнення результату)	Емоційно-почуттєвий компонент діяльності
1	2	3	4	5
А. ЗДІЯНОСТІ ВИСОКОДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДО СПІЛКУВАННЯ ТА МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ				
А - I. Здатність до духовного спілкування у літературній формі				
1. Потреба в інформації духовного характеру	2. Здатність до пошуку та визначення інформації духовного характеру в літературних джерелах	3. Здатність до систематизації духовних знань і різних філософських чи психологічних підходів	4. Здатність до письмового викладання своїх думок, ідей, духовного досвіду в літературних творах (прозі, віршах), листах, настановах	5. Зацікавленість у читанні стародавньої та сучасної літератури духовного спрямування
А - II. Здатність до вербального та невербального спілкування з високодуховними особистостями та людьми, які потребують духовної допомоги				
6. Потреба у духовному спілкуванні	7. Здатність до пошуку нових форм спілкування, до сприйняття духовного змісту у творах мистецтва, у спілкуванні з високодуховними особистостями	8. Здатність до обговорення духовних ідей, накреслення планів самоусконалення, з партнерами зі спілкування	9. Здатність до передачі духовних знань, досвіду, до надання духовної допомоги потребуючим у різних формах спілкування	10. Почуття вдячності, прояв співчуття, милосердя, емпатії, довіри у процесі спілкування
А - III. Здатність до духовного спілкування в колективі				
11. Потреба в духовному співробітництві з однодумцями	12. Здатність до сприйняття духовних ідей та проєктів у процесі спілкування в колективі	13. Здатність бачення цінного у поглядах кожного та накреслення єдиної мети, задуму, проєкту	14. Здатність створювати та підтримувати в колективі атмосферу поваги, порозуміння, творчої співпраці	15. Почуття любові, поваги, дружелюбності, спільності, вдячності за співробітництво

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
А - IV. Здатність до духовного спілкування з Природою, Богом, Буттям, Абсолютом				
16. Потреба у регулярному спілкуванні з голосом серця, Природою, Веселитом, Богом	17. Здатність у процесі споглядання, молитви чи медитації сприймати Буття як живий цілісний Організм	18. Здатність співвідносити отриману інформацію із власними поглядами, духовними ідеями, життєвою метою	19. Здатність до розширення свідомості, формування нової картини світу, до спілкування мовою Буття, мовою поетів, провидців свідь	20. Відчуття єдності з Буттям, причетності до його життя, «океанічне відчуття», «піковий досвід»
Б. СПРЯМОВАНІСТЬ ВИСОКОДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ				
Б - V. Гуманістична спрямованість				
21. Бажання приносити добро, користь світу, людству, країні, ближнім, виявляти мотиви гуманістичної поведінки	22. Інтерес до прикладів гуманізму, добротворення в історії людства	23. Здатність відрізняти справжній гуманізм від показного	24. Здатність турбуватися про людей, відсутність егоцентризму	25. Почуття гуманізму, доброзичливості
Б - VI. Спрямованість на гармонійний розвиток, духовне самовдосконалення				
26. Бажання досягати та підтримувати гармонію у внутрішньому світі, різнобічно удосконалювати себе	27. Інтерес до власної сутності, методів самопізнання, та самовдосконалення, сприйнятливості до власних духовних потреб і відкритість новому досвіду та способу життя	28. Накреслення плану духовного самовдосконалення, прогнозування етапів виконання життєвих завдань	29. Створення власної картини світу, цілісності між тілом, душею та духом, емоціями та розумом, готовність змінювати себе	30. Почуття гармонії, задоволення від внутрішнього прогресу, віра в себе
Б - VII. Спрямованість естетична				
31. Бажання сприймати та створювати прекрасне	32. Інтерес до проявів краси у творах мистецтва, у природі, в душах людей	33. Схильність до відшукування прекрасного в явищах світу, характері людей	34. Потяг до покращення світу, вибір певних видів мистецтва для реалізації своїх нахилів	35. Почуття захвату, величчя, співзвуччя з прекрасним

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
	Б - VIII. Спрямованість екологічна			
36. Бажання захистити живу і «неживу» природу від нерозумної людської діяльності	37. Інтерес до інформації щодо екологічного стану природи, критичне ставлення до винаходів науки і техніки, що шкодять природі та людині	38. Прагнення до пошуку шляхів виходу з екологічної кризи, збереження планети	39. Участь у заходах, що спрямовані на покращення екологічного стану природи (екологічних рейдів тощо)	40. Почуття єдності з Природою, радість від усвідомлення своєї ко-рисності
	Б - IX. Спрямованість на духовну самореалізацію			
41. Бажання знайти в соціумі власне місце для принесення максимальної користі, для реалізації власного духовного потенціалу	42. Інтерес до духовних цінностей, до прикладів самореалізації духовних подвижників, байдуже ставлення до багатства	43. Прагнення до розгяду власних ідей і планів з огляду на власну життєву місію	44. Здатність наповнювати кожен день життя змістом, максимально корисним для себе та світу, самореалізація у різних видах діяльності	45. Почуття задоволення, внутрішньої радості, віра у свою життєву справу
В. ХАРАКТЕР ВИСОКОДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ				
	В - X. Риси характеру цілеспрямованої людини			
46. Ініціативність, бажання розвитку духовних рис	47. Допитливість, відкритість новому	48. Цілеспрямованість	49. Терплячість, витривалість	50. Почуття відданості меті, віра в неї
	В - XI. Риси характеру творчої, оригінальної людини			
51. Мотивація життєвості	52. Оригінальність, свіжість сприйняття	53. Творчий пошук, вихідність спонтанність	54. Життєва мудрість	55. Доглибленість, почуття філософського гумору (на відміну сарказму)
56. Вимогливість	57. Відвертість у спілкуванні, відмова від лицемірства, хитрощів, дотримання високоморальних норм поведінки		58. Відповідальність, старанність, сумління, надійність	
			59. Сміливість, схильність до героїзму, готовність до ризику заради високої меті, відмова від насильства	
			60. Почуття гідності, толерантності, терпимість	

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
	В - XII. Риси характеру доброзичливої людини			
61. Доброзичливість	62. Ввічливість, тактовність, чуйність, чесність	63. Оптимістичність, життєрадісність, внутрішня свобода	64. Вірність, сердечність, великодушність доброта	65. Почуття любові до ближніх
Г. САМОСВІДОМІСТЬ ВИСОКОДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ				
Г - XIII. Здатність до адекватного самоусвідомлення				
66. Потреба в самоусвідомленні своєї природи, потреб біологічного, соціального та духовного «Я»	67. Здатність до самоусвідомлення власних позитивних якостей і якостей, що заважають духовному розвитку	68. Здатність до усвідомлення залежності між власними якостями та життєвими успіхами і невдачами	69. Здатність до духовної ідентифікації, децентрації, рефлексії і трансценденції	70. Повага до себе, як до частини Природи, Всесвіту, задоволення від усвідомлення себе частиною Абсолюту
Г - XIV. Здатність до самоаналізу				
71. Потреба в самопізнанні себе в єдності світу	72. Здатність до інтроспекції, самоспоглядання, спостереження та адекватного самоусвідомлення	73. Здатність до аналізу ціннісної спрямованості своїх думок, слів та вчинків, їх співставлення з ідеалом	74. Здатність до самоаналізу власних емоцій і почуттів, низький ступень внутрішніх конфліктів	75. Задоволення від самопізнання
Г - XV. Здатність до самоорганізації духовної практики та діяльності				
76. Потреба в самоорганізації та духовній практиці	77. Здатність до визначення та вивчення духовно спрямованої інформачії, що необхідна для духовно спрямованої діяльності	78. Здатність до систематизації методів актуалізації та розвитку духовного потенціалу, до поглиблення підйомів та криз	79. Здатність до проявів волі та характеру у процесі духовної трансформації особистості	80. Почуття задоволення від можливості волевої саморегуляції, керування своїми думками, бажаннями та емоціями
Г - XVI. Здатність до духовного самовдосконалення				
81. Потреба у самовдосконаленні	82. Здатність до пошуку та знаходження духовних ідеалів (особистісних та трансцендентних), зразків особистісного самовдосконалення	83. Здатність співвідносити свій духовний шлях з шляхами високодуховних особистостей, розробляти реальний план самовдосконалення	84. Здатність ефективно виконувати програму самовдосконалення, вносити конструктивні зміни у власні погляди та поведінку	85. Почуття задоволення від розвитку духовного потенціалу, відчуття причетності до еволюційних процесів у Бутті

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Д. ДУХОВНИЙ ДОСВІД ОСОБИСТОСТІ				
Д - XVII. Здатність до набуття духовного досвіду				
86. Стійке прагнення духовного розвитку, набуття духовного досвіду	87. Здатність розпізнавання, відмежування духовного досвіду від псевдодуховного (магії, спиритизму, тощо)	88. Здатність до систематизації власного та загальнолюдського духовного досвіду, дослідження наступності духовних традицій	89. Здатність до розвитку існуючих духовних вчень, традицій, до виявлення нових закономірностей розвитку людини та людства	90. Почуття задоволення від здобуття духовного досвіду, від власного внеску у духовну скарбницю людства
Д - XVIII. Здатність до реалізації духовного досвіду в повсякденному житті				
91. Потреба в духовній самореалізації в усіх життєвих сферах	92. Здатність сприймати буденні життєві ситуації як можливість отримання духовного досвіду	93. Здатність довіряти власному досвіду у поєднанні з недовірою до псевдоавторитетів, нав'язаних із-зовні	94. Готовність виносити самостійні моральні судження, здатність бачити ситуацію із-зовні, з позиції мудрості, любові	95. Задоволення від духовної самореалізації, емоційна врівноваженість під час критики або соціального схвалення
Е. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ТВОРЧІ ЗДІЙНОСТІ, ФУНКЦІЇ І ПРОЦЕСИ ОСОБИСТОСТІ				
Е - XIX. Увага та спостережливість				
96. Інтерес до духовних знань, традицій, духовних вчень	97. Здатність у будь-яких явищах, дрібницях помічати внутрішній смисл, сакральне значення	98. Здатність до концентрації уваги як на зовнішніх об'єктах, так і на власних внутрішніх станах	99. Здатність до свідомого керування увагою, постійна «включеність у життя», здатність робити відкриття	100. Емоційна стійкість при напруженому духовному пошуку, духовних кризах
Е - XX. Стратегічне мислення				
101. Установка на духовну самореалізацію, досягнення головних життєвих цілей	102. Здатність відокремлювати головне від другорядного, причини та наслідки, зважачи на життєву мету	103. Здатність передбачати наслідки своїх дій, способів поведінки, бачити перспективи починань	104. Здатність розпочати, продовжити та завершити певний етап духовного зростання	105. Почуття впевненості в успішному завершенні дій

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Е - XXI. Поліфонічне мислення				
106. Інтерес до законів мірностей і законів зовнішнього та внутрішнього світу	107. Здатність до багачення взаємозв'язків подій, до відстеження власних внутрішніх станів	108. Здатність до різноманітного аналізу проблем, ситуацій, подій життя, власної поведінки	109. Здатність до творчого синтезу, до поєднання різних позицій, науки, релігії, мистецтва	110. Почуття гармонії, єдності світу, задоволення від подолання меж і стереотипів мислення
Е - XXII. Пам'ять				
111. Потреба в упорядкуванні пам'яті, усунування на запам'ятовування духовно вагомої інформації	112. Готовність пам'яті вчасно відтворити потрібну інформацію, здатність до ретроспекції	113. Здатність пам'ятати добро та забувати зло, образи, кривду, приниження	114. Ясність думок завдяки структуруванню в пам'яті основних принципів, законів Буття	115. Почуття легкості, незвантаженості пам'яті неактуальною інформацією
Е - XXIII. Уява				
116. Потреба детермінації уяви позитивними образами Краси, Добра та Істини	117. Пошук інформації про методи керування уявою, пізнання образів внутрішнього світу через сновидіння	118. Дар передбачення, пророцтва, прагнення до упорядкування уяви, спрямування її в позитивне ціннісне русло	119. Здатність до візуалізації позитивних образів і подій у процесі життєтворчості, прогнозування майбутнього	120. Радість від подолання уявних обмежень, реалізації творчості у внутрішньому та зовнішньому світі
Є. ПСИХОФІЗИОЛОГІЧНІ ЯКОСТІ ВИСОКОДУХОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ				
Є-XXIV. Відповідальне ставлення до власного організму				
121. Інтерес до власного організму як засобу самореалізації духовного «Я»	122. Самопізнання особливостей організму, пошук методів фізичного самовдосконалення	123. Оздоровлення організму засобами природи, свідоме харчування, дотримання постів, вегетаріанство і т.п.	124. Удосконалення психофізіологічних властивостей, здоровий спосіб життя	125. Почуття впевненості у своїх фізичних можливостях, гармонії Духа та тіла

впливають на духовне становлення дітей і молоді на різних вікових етапах. Деякі авторські напрацювання наводяться нижче.

Для батьків, вихователів дошкільних установ та вчителів початкових класів розроблено навчальний посібник «Позитивні казки» (Помыткин, Сидорчук, 2017).

Посібник призначений для формування духовних ідеалів, цінностей і смислів у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Зміст книги структуровано таким чином, що кожна з 33 казок представлена з позиції наявності у її героїв позитивних особистісних якостей. Бажаючи бути схожою на казкового героя, дитина наслідує його поведінку, засоби спілкування, що забезпечує необхідні психологічні ефекти ідентифікації та децентрації.

Для об'єднання виховних зусиль батьків і вчителів розроблено навчальний посібник «Виховання дитини», що допомагає розкрити закономірності становлення особистості на різних вікових етапах (Помиткін, 2018). Книга допомагає здійснювати діагностику, прогнозувати і враховувати потреби фізичного, емоційного, інтелектуального та духовного становлення дитини, а також уникнути типових помилок, створюючи необхідні умови виховання.

Для знайомства учнів 1-4 класів із власним духовним світом та гармонізації особистісного розвитку школярів розроблено інтегративний курс «Людина. Родина. Світ» (Алієв, Москальова та Помиткін, 2018). В ході оволодіння навчальним матеріалом учні опановують 5 ступенів любові: любов до себе, прийняття своєї індивідуальності; любов до батьків, рідних; любов до народу, рідного краю, держави; любов до людства; любов до Природи, Буття. Такий підхід дозволяє активізувати психологічні механізми ідентифікації та децентрації. Кращі надбання світової науки, релігії, мистецтва та філософії наповнюють дитячу душу творчим натхненням, збагачують психологічними знаннями, моральними та етичними принципами співіснування людства.

Залучення учнів 5-7 класів до скарбниці духовних надбань людства відбувається з використанням спецкурсу «12 шляхів духовності» (Помыткин, 2007). Для формування у школярів духовних ідеалів використовується механізм інтересу, ідентифікації себе з визначними постатями людей, які досягли високого рівня духовного розвитку (Орфей, Будда, Мойсей, Г. Сковорода, Мати Тереза та ін.). Ототожнення з героїчними особистостями – носіями високого духовного потенціалу сприяє становленню духовної ідентифікації, зростанню рефлексії.

Вікові потреби особистісного розвитку учнів 8-9 класів спонукають їх до розуміння власного «Я», порівняння своїх досягнень із досягненнями інших. Мрії про майбутню професійну діяльність активізують процеси самопізнання учнів, пробуджують в уяві молоді перспективи дорослого життя. Зважаючи на це, розроблено та апробовано методику проведення школярами творчих авторських уроків, яка призначена для розвитку рефлексії, духовно-соціальної спрямованості учнів, їх професійних інтересів та емпатії (Помиткін, 2005). В її основі – принципи пізнавальної діяльності та творчої активності особистості, що сприяє розвитку професійних орієнтацій старшокласників. Принципово новим елементом, застосованим у методиці, є набуття учнями психолого-педагогічних навичок проведення авторських уроків.

Для учнів 10–11 класів, а також студентської молоді надзвичайно актуальними постають проблеми життєвих виборів, кожен із яких вимагає прийняття відповідальності. Вибір життєвої мети, вибір друзів, своєї половини – ці та інші теми покладено в основу змісту спецкурсу «Життєвий вибір». Програма спецкурсу враховує потреби молоді в науковому пізнанні світу, сприяє розвитку рефлексії та трансценденції (Помиткін, 2005).

Для старшокласників і студентів розроблено та апробовано методику підготовки й проведення спеціальних творчих проєктів духовної самореалізації учнівської молоді. Участь молоді у творчих проєктах «Зустріч поколінь», «Психологічна просвіта» та «Щастя на долоні» передбачає серію духовних вчинків, що актуалізує прагнення до реалізації власного духовного потенціалу в існуючих соціальних умовах (Помиткін, 2005).

Сучасну освіту слід звільнити від переобтяження інформацією, яку людина не в змозі осмислити та використати протягом свого життя, від застарілих форм і методів навчання. В основу освітньої парадигми мають бути покладені не знання, а цінності, смисли людського існування, і коли це буде реалізовано, людство зможе зробити суттєвий крок від епохи інформатизації до епохи культури та духовності.

Література

1. Амонашвили Ш. Почему не прожить нам жизнь героями духа. Москва : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2003. 64 с.
2. Зязюн І. А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. пр.: у 2-х ч. / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського; НТУ «ХП». Харків, 2003. Ч. 1(5). – С. 32–42.

3. Алієв О. К., Москальова Л. Ю, Помиткін Е. О. Людина. Родина. Світ : навч. посіб. інтегр. курсу для учнів 1, 2, 3, 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : вид-во «Майстер книги», 2018. 100 с.
4. Неаполитанский С. М., Матвеев С. А. Наука посвящения. Санкт-Петербург : «Институт метафизики, ИПЦ «ВББ», 2002. 434 с.
5. Помыткин Э. А. 12 путей духовности : учеб. пособие. Киев: Освіта України, 2007. 110 с., ил.
6. Помиткін Е. О. Виховання дитини. Посібник для майбутніх і справжніх батьків : навч. посібник. Київ : Кафедра, 2018. 40 с.: ил.
7. Помиткін Е. О. Духовний потенціал особистості: психологічна діагностика, актуалізація та розвиток : посібник. Київ: Внутрішній світ. 2015. 144 с.
8. Помыткин Э. А., Сидорчук Ю. В. Позитивные сказки. Пособие для родителей и воспитателей. Киев : Внутренний мир, 2017. 90 с.: ил.
9. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2005. 280 с. Бібліогр. : с.252-278.
10. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : навч. посібник. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.
11. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва : Изд. группа «Прогресс», Универс, 1994.- 480 с.
12. Шевченко Г. П. Виховання – процес людинотворчості, культуротворчості, духотворчості. *Духовність духовного розвитку особистості : методологія, теорія і практика*. 2015. Вип. 3 (66). С. 288-299.

References

1. Amonashvili, Sh. (2003). *Pochemu ne prozhit' nam zhizn' geroyami dukha [Why not live our lives as heroes of the spirit]*. Moscow: Publishing House of Shalva Amonashvili (rus).
2. Ziaziun, I. A. (2003). *Dukhovna elita u suspilstvi: intelihentnist i hromadianskist [Spiritual elite in society: intelligence and citizenship]. Problemy ta perspektivy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity: coll. Of scientific works: in 2 parts*. L. L. Tovazhnianskiy, & O. H. Romanovskiy (Eds.); NTU "KhPI". Kharkiv, Ch. 1(5), 32–42 (ukr).
3. Aliiev, O. K., Moskalova, L. Yu, & Pomytkin, E. O. (2018). *Liudyna. Rodyna. Svit : navchalnyi posibnyk intehr. kursu dlia uchniv 1, 2, 3, 4 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Man. Family. World: Tutorial Integr. course for pupils of 1, 2, 3, 4 classes of general educational institutions]*. Kyiv: Maister knyha (ukr).
4. Neapolitanskiy, S. M., & Matveev, S. A. (2002). *Nauka posvyashcheniya [Science of initiation]*. Saint-Peterburg: "Institut metafiziki, IPTs "VBB" (rus).
5. Pomytkin, E. A. (2007). *12 putey dukhovnosti : ucheb. posobie [12 ways of spirituality]*. Kiev: Osvita Ukrainy (rus).
6. Pomytkin, E. O. (2018). *Vykhovannia dytyny. Posibnyk dlia maibutnikh i spravzhnikh batkiv: navch. posibnyk [Child upbringing. A Guide for Future and True Parents: teach. manual]*. Kyiv: Kafedra (ukr).

7. Pomytkin, E. O. (2015). *Dukhovnyi potentsial osobystosti: psykholohichna diahnostyka, aktualizatsiia ta rozvytok: posibnyk [Spiritual potential of the person: psychological diagnostics, actualization and development: manual]*. Kyiv: Vnutrishniy svit (ukr).
8. Pomytkin, E. A., & Sydoruk, Yu. V. (2017). *Pozitivnye skazki. Posobie dlya roditeley i vospitateley [Positive tales. Handbook for parents and educators]*. Kiev: Vnutrishniy svit (rus).
9. Pomytkin, E. O. (2005). *Psykholohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti: monohrafiia [Psychology of personality development: monograph]*. Kyiv: Nash chas (ukr).
10. Rybalka, V. V. (2009). *Teorii osobystosti u vitshyznianiі psykholohii ta pedahohitsi: navch. posibnyk [Theories of personality in native psychology and pedagogy: teach. manual]*. Odesa: Bukaiev Vadym Viktorovych (ukr).
11. Rogers, K. (1994). *Vzglyad na psikhoterapiyu. Stanovlenie cheloveka [A look at psychotherapy. Becoming a man]*. Moscow: Progress, Univers (rus).
12. Shevchenko, G. P. (2015). *Vykhovannia – protses liudynotvorchosti, kulturotvorchosti, dukhotvorchosti [Upbringing as the process of humancreativity, culturecreativity, spiritcreativity]. Spirituality of a Personality: Methodology, Theory and Practice, # 3 (66), 288-299 (ukr).*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ В XXI ВЕКЕ

Э. А. Помыткин, Л. В. Помыткина

Актуализируется проблема разработки психолого-педагогического сопровождения духовно-культурного воспитания личности в XXI веке. Акцентируется внимание на том, что вслед за эпохой доминантности интеллектуального развития человечества наступает время развития сознания, духовно-культурных ценностей. Соответствующие изменения должны состояться в сфере образования, в процессе учебы и воспитания молодежи. Ориентиром воспитательного процесса, направленного на духовно-культурное развитие молодежи, должна стать психологическая модель личности с высоким духовным потенциалом. Представленная психологическая модель разрабатывалась путем выделения и обобщения психологических качеств духовных подвижников разных времен и народов. В ее состав включено 125 психологических качеств, которые наиболее выразительно проявляются в общении, направленности, характере, самосознании, духовном опыте. Использование модели на практике позволяет педагогам, психологам и родителям более осознанно и целеустремленно осуществлять воспитательное влияние на детей. Особенные требования также выдвигаются к содержанию образования и воспитания в XXI веке. Прежде всего, программы обучения должны быть дополнены предметами, которые раскрывают внутренний мир самого человека, его потребности, эмоции, чувства, волю, ценности и смыслы жизни. В доступной форме это содержание должно

способствовать раскрытию духовного потенциала учеников и готовить их к самореализации в семейной и профессиональной сферах. Приведены авторские психолого-педагогические средства, направленные на духовно-культурное воспитание личности на разных возрастных этапах. Среди них – апробированные спецкурсы, программы и проекты духовной самореализации детей и молодежи. Их реализация на практике зависит от личности педагога и уровня инновационности его профессиональной подготовки. Перспективной остается проблема специальной подготовки педагогического персонала к духовно-культурному воспитанию личности.

Ключевые слова: духовный потенциал, культура, психологическая модель личности, личностные качества, духовно-культурное воспитание.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPLY OF SPIRITUAL AND CULTURAL EDUCATION OF A PERSONALITY IN THE XXIst CENTURY

E. O. Pomitkin, L. V. Pomytkina

The problem of development of psychological and pedagogical support of spiritual and cultural education of the person in the XXI century is becoming acute. The focus is on the fact that after the era of dominance of the intellectual development of mankind comes the time of development of consciousness, spiritual and cultural values. Appropriate changes should take place in the field of education, in the process of training and education of young people. The orientation of the educational process aimed at the spiritual and cultural development of young people must be the psychological model of a personality with a high spiritual potential. The presented psychological model was developed by isolating and generalizing the psychological qualities of spiritual leaders of different times and peoples.

It includes 125 psychological qualities that most clearly manifest in communication, orientation, character, self-awareness, spiritual experience. Using the model in practice allows teachers, psychologists and parents more consciously and purposefully to exercise educational impact on children. Special requirements are also put forward to the content of education and education in the XXI century. First of all, curricula should be supplemented with subjects that reveal the inner world of the person himself, his needs, emotions, feelings, will, values and meanings of life. In an accessible form, this content should contribute to the disclosure of the spiritual potential of students and to prepare them for self-realization in the family and professional spheres.

The author's psychological and pedagogical means are directed on the spiritual and cultural upbringing of the person at different age stages. Among them - tested special courses, programs and projects for the spiritual self-realization of children and young people. Their realization in practice depends on the personality of the teacher and the level of innovation of his professional training. The problem of special training of pedagogical staff for spiritual and cultural education of the personality remains promising.

Key words: Spiritual potential, culture, psychological model of personality, personality traits, spiritual and cultural upbringing.

Помиткін Едуард Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (м. Київ, Україна). E-mail: edalex@bigmir.net

Pomytkin Eduard Olexandrovych – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of Labor Psychology of the Institute of Pedagogical and Adults Education named Ivan Zyazyun of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: edalex@bigmir.net

Помиткіна Любов Віталіївна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна). E-mail: Lyubvit@bigmir.net

Pomytkina Liubov Vitaliivna – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of Department of Aviation Psychology of Training and Research of Humanitarian Institute of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine). E-mail: Lyubvit@bigmir.net